

RECENSIES

Justyna Wubs-Mrozewicz, *Traders, ties and tensions. The Interaction of Lübeckers, Overijsslers and Hollanders in Late Medieval Bergen* Groninger Hanzestudies 3 (Hilversum: Verloren, 2008) 282 p. ISBN 978-90-8704-041-3. Tevens verschenen als proefschrift aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Met de toename van de lange afstandshandel in de hoge middeleeuwen kreeg men in Europa te maken met een vreemdelingenvraagstuk. Welke juridische status moest men toekennen aan buitenlandse kooplieden die in feite buiten de bestaande maatschappelijke structuren vielen? Dat dit gedaan moest worden was evident, omdat vreemdelingen zwak stonden, terwijl lokale handelaars stadsrecht genoten en bovendien konden rekenen op steun van familie en vrienden. Om handel te kunnen drijven was het noodzakelijk om de risico's die vreemdelingen liepen terug te dringen, bijvoorbeeld door hen te beschermen tegen onteigening, nepotisme en corruptie. De methoden die daartoe ontwikkeld werden staan nadrukkelijk in de belangstelling van economisch historici, van wie Avner Greif op dit moment misschien wel de belangrijkste is, met zijn onderzoek naar de manieren waarop middeleeuwse handelscontacten vorm kregen.

Bij de handelscontacten tussen steden in Noordwest-Europa speelden dit soort problemen natuurlijk ook. Vandaar de opkomst van de Hanze, het bekende handelsnetwerk dat de positie van kooplieden in den vreemde probeerde te verbeteren. Dit netwerk ging uit van de Noordduitse handelsstad Lübeck en bood de handelaars van aangesloten steden een uniform pakket rechten. Niet alle handelssteden in Noordwest-Europa sloten zich echter aan. Om de handel op Londen, Brugge, Novgorod en Bergen desondanks te faciliteren, richtte de Hanze daar zogenaamde kantoren op, een soort steunpunten voor hanzekooplieden. Het kantoor in Bergen, dat aanvankelijk bestond uit een paar gebouwen, maar al snel veranderde in een afgesloten kwartier voor hanzeaten, wordt door Justyna Wubs-Mrozewicz onderzocht in *Traders, Ties and Tensions. The Interaction of Lübeckers, Overijsslers and Hollanders in Late Medieval Bergen*. Daarbij gaat de aandacht vooral uit naar de interactie tussen drie groepen vreemdelingen: Lübeckers, Overijsselaren en Hollanders. Stonden deze groepen tegenover elkaar, zoals in de historiografie lang is verondersteld? Of was er sprake van een pragmatischer opstelling en veranderden de onderlinge verhoudingen voortdurend?

De keuze voor drie groepen is ingegeven door hun positie binnen de Hanze. Lübeck was de voornaamste Hanzestad, waardoor de kooplieden uit deze stad een sterke positie hadden in het Bergense kantoor. De Overijsselaren hadden een minder prominente positie, maar ook zij maakten deel uit van de Hanzegemeenschap: Kampen was Hanzestad, en later sloten ook Deventer en Zwolle zich aan. De derde groep, de Hollanders, opereerde echter buiten dit handelsnetwerk om. Daardoor kan Bergen fungeren als een soort 'historisch laboratorium' waar we kunnen achterhalen welke

strategieën vreemdelingen ontplooiden in een poging voet aan de grond te krijgen in een buitenlandse handelsstad.

Wubs-Mrozewicz maakt gebruik van een omvangrijk bronnencorpus om de interactie tussen de groepen vreemdelingen te kunnen reconstrueren: handelsprivileges, wetboeken en rechtbankverslagen. Deze bieden inzicht in het reilen en zeilen van het Hanzekwartier waar de Lübeckers en Overijsselaren woonden. De hanzeaten dienden zich te onderwerpen aan de regelgeving van het kantoor, waarvan het dagelijks bestuur in handen was van de Lübeckers. De auteur toont aan dat dit overwicht zelden leidde tot politieke conflicten tussen de Hanzekooplieden. Geschillen tussen Lübeckers en Overijsselaren gingen vaker over de handelspraktijk, en deze werden in eerste instantie door de schepenen van het kantoor gehoord, terwijl beroepszaken door de magistraat van Lübeck behandeld werden. Met de Noorse autoriteiten hadden de hanzeaten niet zoveel op: de magistraat van de stad Bergen werd zoveel mogelijk buiten de conflictresolutie gehouden.

De Hollanders waren veel minder sterk georganiseerd. Zij mochten niet in het kantoor verblijven en deelden ook niet in één van de belangrijkste Hanzepriileges, het recht om in Bergen te overwinteren. Hoe slaagden deze vreemdelingen erin om het hoofd boven water te houden? Wubs-Mrozewicz beschrijft enkele mogelijkheden. De Hollanders konden het op een akkoordje gooien met de Overijsselaren, die hun handelspartners regelmatig stiekem toegang tot het kantoor verschaften. Een andere optie was eenvoudigweg het poorterschap van Bergen te verwerven, en daarmee ook toegang tot conflictresolutie. Dit werpt natuurlijk de vraag op naar de verhoudingen tussen het Bergense institutionele raamwerk en dat van de Hanze: waren de Hollanders die het poorterschap verworven slechter af dan de hanzeaten? Het is jammer dat Wubs-Mrozewicz deze kwestie een beetje links laat liggen, hoewel zij wel benadrukt dat de Hollanders waarschijnlijk profiteerden van een grotere bewegingsvrijheid.

Dat deze studie een belangrijke bijdrage levert aan onze kennis over het functioneren van de Hanze, staat buiten kijf. Als de lezer eenmaal door de wat taaie eerste hoofdstukken heen is, ontvouwt zich bovendien een levendige beschrijving van de dagelijkse praktijk van één van de belangrijkste handelsnederzettingen van Noordwest-Europa. Daarnaast biedt deze studie nieuwe perspectieven op de economische geschiedenis van de Noordelijke Nederlanden: op basis van grondig archiefonderzoek in Nederland, Noorwegen en Noord-Duitsland geeft Wubs-Mrozewicz aan hoe Overijsselaren en Hollanders voet aan de grond kregen in handelscentra – en hoe de onderlinge verhoudingen zich ontwikkelden.

Traders, ties and tensions is een prima empirische studie, maar wel één waarin het Bergense kantoor teveel op zichzelf staat. Dat is jammer, omdat de laatmiddeleeuwse economie voldoende variabelen bevat die nog onvoldoende verklaard zijn. Eén daarvan is hier al genoemd, de opkomst van de lange afstandshandel en in het bijzonder de manieren waarop deze vorm kreeg. Maar er kan ook gedacht worden aan de verschuiving van het economisch zwaartepunt in de Noordelijke Nederlanden van het Oosten naar het Westen, of gemeenschapsvorming, bijvoorbeeld in steden. Hoewel de gepresenteerde onderzoeksresultaten naadloos aansluiten bij grotere debatten, worden deze door Wubs-Mrozewicz een andere kant op gedirigeerd.

De richting die de auteur kiest is zeker innovatief: Wubs-Mrozewicz onderzoekt de factoren die van invloed waren op veranderingen in de verhoudingen tussen de drie groepen kooplieden door een onderscheid te maken tussen *ingroup* en *outgroup*. Deze sociologische insteek biedt echter te weinig houvast, vooral omdat de auteur in

haar inleiding geen verklaringsmodel aanreikt: welk gedrag zouden we van de drie groepen kunnen verwachten en in hoeverre voldoen de groepen aan dat beeld? Zonder dergelijk gereedschap is het lastig om boven de onderzoeksresultaten uit te stijgen, en raak je verstrikt in de vele vaak gecompliceerde onderlinge relaties. De lezer waant zich daardoor af en toe een vreemdeling, geconfronteerd met een ondoorgroendelijke laatmiddeleeuwse wereld.

Jaco Zuijderdijn
Universiteit Utrecht

Bertus Wouda, *Een stijgende stand met zinkend land. Waterbeheersingssystemen in polder Nieuw-Reijerwaard 1441-1880* (Hilversum: Verloren, 2009) 121 p.
ISBN 978-90-8704-124-3.

De waterstaatshistoriografie wordt van oorsprong gedomineerd door een institutionele en geografische invalshoek. Het uitgangspunt van studies was dat waterschappen noodzakelijkerwijs tot stand waren gekomen om georganiseerd de strijd aan te gaan tegen het water. De nadruk lag op de formele, wettelijke kaders. De laatste jaren is in de waterstaatsgeschiedenis in toenemende mate aandacht voor de relatie tussen het menselijk handelen en de gevolgen voor de instituties en het landschap. De sociaaleconomische factor wordt in relatie tot de menselijke inbreng een prominente plaats toegekend. Er is daarbij vooral aandacht voor de bezitsverhoudingen onder de ingelanden en de informele machtsverdeling tussen sociale groepen, zoals landeigenaren en pachters, plattelanders en stedelingen, zonder daarbij het institutionele kader en de geografische omstandigheden uit het oog te verliezen. De gedachte achter deze benadering is dat door de menselijke en economische factor bij het onderzoek te betrekken mogelijk een ander of veelzijdiger beeld gecreëerd kan worden van de organisatie van het waterbeheer en van waterstaatkundige ingrepen. Om de omslag in onderzoeksstrategie te benadrukken wordt door waterstaatshistorici gesproken van de 'nieuwe waterstaatsgeschiedenis'.

Bertus Wouda onderzocht voor zijn proefschrift over de bestuurlijke situatie in polder Nieuw-Reijerwaard of deze nieuwe benadering daadwerkelijk nieuwe inzichten opleverde. Centraal in zijn onderzoek stond de vraag hoe de besluitvorming tot stand kwam en in hoeverre de Dordtse polderbestuurders greep hadden op het beleid. In deze polder bestond namelijk tot aan 1795 het fenomeen dat de ingelanden die in Dordrecht woonden de meerderheid vormden binnen het polderbestuur. Wouda analyseert hiervoor vier beslismomenten, in de jaren 1441, 1590, 1741 en 1880, die leidden tot een ander waterbeheersingssysteem, ofwel afwaterings- en bemalingssysteem. Van ieder besluit onderzocht hij de fysisch-geografische en economische omstandigheden en de rol van de betrokkenen.

Voor wat betreft de fysisch-geografische omstandigheden stelt Wouda dat er bij bodemdaling, relatieve zeespiegelstijging en verzanding van de benedenrivieren, sprake was van een lineair ontwikkelingsproces dat er toe leidde dat om de anderhalve eeuw het waterbeheersingssysteem aangepast moest worden. De economische omstandigheden speelden hierbij een belangrijke rol. Wouda constateert dat verandering van het waterbeheersingssysteem plaats vond op het moment dat het aantrekkelijk was om in de landbouw te investeren. In de meeste gevallen was het besluit